

Omkring en hulvej

Af Kirsten-Elizabeth Høgsbro

Fredningsstyrelsen 1981

Omkring en hulvej

Af Kirsten-Elizabeth Høgsbro

Fig. 1. Høgebjergs beliggenhed. Udsnit af målebordsblad 4213 i 1:40.000. Gengivet med Geodetisk Instituts tilladelse (A. 402/80). Copyright.

Fra toppen af Høgebjerg eller Hygebjerg på Als er der den prægtigste udsigt over hele øen og videre endda. Man kan se til Dybbølbjerg, Angel, Sundved, Helnæs og Horneland på Fyn, Ærø, på klare dage til Bregninge kirke på Tåsinge, ja, helt til støtten på Skamlingsbanken (fig. 1).

Når man for en stund har glædet sig ved at lade blikket glide horisonten rundt og fået lokaliseret de fjerne punkter, fanges ens opmærksomhed af det nære (fig. 3). Umiddelbart langs hegnet, der er sat op tværs hen over bakkens topflade, findes der noget, som virker pirrende på nysgerrigheden. Det fremtræder som en

ca. 25 m lang, ca. 2-2,5 m bred og ca. 1,25 m dyb sænkning med kampestenssatte sider. Man spørger undrende, hvilken funktion dette anlæg her oppe øverst på bakketoppen har eller kan have haft. Dets ælde synes umiddelbart ikke at være stor. En jernstøbt ring fæstet til en af stenene er så afgjort ikke fra hedenold. Kan det lille anlæg være noget militært? Er det rest af en skyttegrav? Næppe. Karakteren af vej synes så umiskendelig, at man ikke er i tvivl. Det må være en vejstump. Men i samme åndedrag man beslutter sig til denne tolkning, udspringer det næste spørgsmål: Hvem har dog umaget sig med at

anlægge en så velbefæstet vej her på det højeste bakke drag på øen. Og hvorfor skulle man i så fald have fundet det rimeligt?

Umiddelbart øst for indgangen til den del af topfladen af Høgebjerg, som er tilgængelig for offentligheden, står et par ledstolper og indicerer, at her er indgangen til arealet med den kampestenssatte hulvej, som således i nord har en svag forbindelse med den sti, som fører op til bakke dragets top. Men der er ingen fortsættelse af vejen mod syd. Hulvejen er afslutningen af en vej (fig. 4).

Høgebjerg er fredet, og ved indgangen til topfladen står et skilt, der viser afgrænsningen af det fredede areal. På selve toppunktet er Geodætisk Instituts mærkesten med oplysning om, at stenen og et areal på 2 meter omkring den er fredet, samt en manende appel om ikke at tænde bål ved eller på stenen. Det er et budskab, der går hjem. Langt mere kompliceret forholder det sig med skiltet, der er placeret nogle meter nord for G.I.-stenen. Det er i sørgelig forfatning – har tydeligvis været udsat for hærværk. Men man kan dog se, at der er et kort over Als og øens omgivelser. Af den næsten ulæselige tekst kan der med lidt god vilje fås oplysning om, at Høgebjerg er det højeste punkt på Als, og at det er en radialmoræne, en såkaldt »drumlin«. Så véd man dog det.

Men intet om det lille nære objekt, der så hurtigt har vakt ens opmærksomhed. Vi skal et par hundrede år tilbage i tiden for at finde løsningen på, hvorfor der blev anlagt en vej på dette sted.

»Et ringe Høyt Bierg«

Vi skal tilbage til den tid, hvor Asserballe jorder blev udskiftet, til den tid, hvor de gennemgribende landboreformer – givetvis helt utilsigtet – kom til at ændre det

Fig. 2. Hulvejen på Høgebjerg, set mod nord. Niels Junggreen Høve fot. 1980.

danske landskabsbillede radikalt, og det kulturlandskab, som vi i dag betragter som natur, blev struktureret.¹

Et af de centrale punkter, som havde været fremme i debatten omkring de landbrugsøkonomiske forhold i 1700-tallet var fællesskabets ophævelse. Samtidig med at de franske fysiokraters lære omkring midten af 1700-tallet vandt stedse større udbredelse og flere indflydelsesrige tilhængere, modnedes den opfattelse hos Danmarks ledende mænd, at en ophjælpning af landbruget først og fremmest måtte ske gennem ophævelse af det skadelige fællesskab, d.v.s. gennem udskiftningen. De mænd, som stod bag oprettelsen af den første landbokommission i Danmark i 1757, var i høj grad præget af de fysiokratiske ideer. Der blev i de følgende år taget forskellige skridt til at gennemføre udskiftninger, men det var først med forordningen i 1781 om fællesskabets ophævelse, at alle de store udskiftninger kunne tilendebringes i løbet af relativt få år i Danmark.²

Men syd for Kongeåen, i Sønderjylland, var der allerede i 1766 blevet gennemført en forordning om udskiftning, der kom til at fungere som rammelovgivning og dermed skabt de fornødne forudsætninger for, at udskiftningen i Slesvig kunne blive realiseret.³ På Als kom udskiftningen relativt sent i gang. I Asserballe sogn gennemførtes den først i 1774. I jordebogen over Asserballe by fremgår det, hvorledes byens jorder blev fordelt. Som det var almindeligt ved fællesskabets ophævelse fik hver lodsejer så vidt muligt udlagt sin jord samlet og i ét stykke. For Asserballes vedkommende var der som så mange andre steder imidlertid arealer, som ingen ejer kunne være tjent med at få udlagt helt som sit lod. Det drejede sig dels om Asserballe Lyng eller Tørvemose, dels om Høgebjerg. Dette høje bakke­drag blev beskrevet som en »stenklippe, hvorpå hverken det ene eller det andet kunne gro«.

Både Asserballe Lyng og Høgebjerg fordeltes mellem 20 boelsmænd eller fæstebønder i Asserballe i lodder på 2 til 6 skæpper land, således som det er beskrevet og indført i jordebogen.

For at kunne komme ud til lodderne på Høgebjerg blev det nødvendigt, at der ved opmåling blev udlagt en vej, som var framtalt lodderne. Det er denne vej, der i nord-sydlig retning blev lagt hen over bakke­dragets kam, hvoraf der nu på toppen findes bevaret et levn.

Som det fremtræder i dag, er der ingen tvivl om, at det er et fortidsminde, og at det som sådant må betragtes som værende omfattet af naturfredningslovens bestemmelser i § 48, når der er foretaget tinglysning af dets tilstedeværelse. Selve vejstykket med de kampestenssatte sider er ret usædvanligt. I hvert fald kender forfatteren af denne artikel ikke til forekomst af

Fig. 3. Hulvejen på Høgebjerg, set mod syd. Niels Junggreen Have fot. 1980.

en sådan »hulvej« noget andet steds i landet.

Det viste sig imidlertid hurtigt, at de fleste af de 20 oprindelige lodsejere tabte interessen for de små jordlodder på Høgebjerg. De lå langt væk fra deres gårde. Naturligt nok var det de fæstebønder, hvis jorder grænsede op til den vestlige del af bakke­draget, der havde interesse i at erhverve de tilstødende smålodder på bjerget. Efterhånden samledes jorden på Høgebjerg derfor hos ganske få lodsejere.

Da der var tale om fæstebønder under Augustenborg, kunne disse ejerskifter naturligvis kun foregå med hertugens godkendelse. I de overordentlig underdanigt udformede skrivelser, hvorved der ansøgte om tilladelse til at sælge/købe smålodderne på Høgebjerg, er det bemærkelsesværdigt, at arealet stedse omtales som »et ringe højt bjerg«.

Det må dog have haft nogen landbrugs­mæssig værdi, når der var købere. Jorden heroppe på Høgebjerg har givetvis været af ringere bonitet end den øvrige jord på

Als. Det har været træls at pløje og høste heroppe. Men næppe helt ulønsomt. I hvert fald mener en af de nuværende ejere af jorden heroppe på Høgebjerg, at »det såmænd er meget god jord, men at det da altid har været besværligt at dyrke den, ikke mindst inden man fik maskinkraft til hjælp«.

Det skulle da så i øvrigt vise sig, at det ringe høje bjerg, den stenede klippe, hvorpå hverken det ene eller det andet kunne gro, dog havde værdi. Dels kunne der faktisk gro noget heroppe, dels viste bjergets indhold at rumme noget af vor tids »guld«: grus og stenforekomster i rigelig mængde. Ja, i så store mængder, at det kom til at medføre en alvorlig risiko for, at hele bakkedraget ville blive bortgravet. Så galt skulle det nu ikke gå.

Herlighedsverdi

I et af sine »daguerrreotypier« lader Karen Blixen en ung mand stille spørgsmålet, om der er »nogen herlighed« ved en ejendom, familien har købt. Hun skriver, at »disse gårdenes herligheder var aldrig til at tage og føle på, heller ikke kunne de omsættes i penge. Det kunne være et udsigtspunkt ...«.

I Asserballe bys jordebog fra 1774 findes der intet beskrevet om nogen »herlighed« knyttet til Høgebjerg. Og fæstebøndernes karakteristik af bakkedraget som ringe holdt sig gennem mange generationer.

Men forståelsen af, at der trods alt var knyttet nogen herlighed til den stenede klippe, har der nok altid været. Den storartede udsigt heroppe fra har slægtled efter slægtled kunnet fryde sig over, når det daglige livs arbejde ellers gav mulighed for at vandre op på bjerget. Den lokale tradition vil da også vide, at det er fra Høgebjerg, Hermann Bang, der er født i

præstegården i Asserballe, lader sine hovedpersoner i »Tine« se tyskernes bombardement af Sønderborg.

Også ejerne af Høgebjerg – eller i hvert fald én af dem, nemlig gårdejereren og politikeren Chr. Ernst Christensen fra Sædmosegård i Asserballe, var heller ikke i tvivl om, at det var et af de steder, de højt estimerede gæster nord for grænsen burde besøge, når de var på Als. Chr. Ernst Christensen var en udpræget dansksindet mand med nær kontakt til førende repræsentanter for dansk kulturliv.⁵ Da den supernationale maler og forfatter Agnes Slott Møller i 1910 foretog en længere rejse i Sønderjylland, var det naturligt, at hun også aflagde besøg hos Chr. Ernst Christensen. Han sørgede for, at hun blev standsmæssigt befordret rundt på øen. Et af stederne, hvor hestevognen gjorde holdt, var på toppen af Høgebjerg. Det for Chr. Ernst Christensen mindeværdige besøg blev foreviget (fig. 5). Billedet hænger stadig indrammet hos sønnen, Ernst Christensen, Asserballe, tidl. Sædmosegård, nu Tuemosegård. Agnes Slott Møller glemte heller ikke besøget på Als. I et brev, skrevet i december 1918 til Chr. Ernst Christensen, som havde deltaget i hele krigen på tysk side, skriver hun om, hvordan hun i sine mange taler rundt omkring i landet for den sønderjyske sag, har fortalt om »sommerminder fra Als ... og at De spiller en hovedrolle deri. Og det skulle De da være bekendt med. Kun turde jeg ikke dengang nævne Deres navn; sålænge mine venner endnu var i uniform, var de jo alt for meget i tyskernes klør«. ⁶

Det var også op på Høgebjerg, at alsingerne søgte i august 1914 for at se, om de danske fyr på Ærø og Fyn endnu var tændt; så længe de sendte deres blink ud over havet, vidste man, at Danmark ikke var i krig.⁷

Fredning og offentlig adgang

Den øgede turiststrøm efter genforeningen må givet være blevet for meget for en af ejerne af jorden på Høgebjerg, og der opstod også rent faktisk spørgsmål om, hvem der havde vejadgang til toppen af »bjerget«.

I 1929 forsøgte naturfredningsnævnet ved en fredningssag at åbne adgangen for almindelig færdsel på Høgebjerg. Men sagen lod sig ikke gennemføre i det påtænkte omfang, dels på grund af ejerens modvilje, dels – hvad der kan forekomme noget bizar – på grund af »en efter fredningsnævnet skøn berettiget modstand fra Geodætisk Institut, der har en trigonometrisk station på højen«. Ved nævnets mægling blev det dog ordnet således, at der af nævnet skulle opstilles et skilt ved vejen, der fører op til Høgebjerg, med henvisning til, at man ved henvendelse til ejeren kunne få adgang.⁸ Da det af forskellige klager, der indløb de følgende år, fremgik, at denne aftale ikke blev overholdt af ejeren, blev overenskomsten ophævet i 1936. Derefter var i en halv snes år ikke offentlig adgang til toppen af Høgebjerg.

På denne baggrund fandt fredningsnævnet efter afslutningen af 2. verdenskrig det rimeligt igen at tage sagen op om fredning og offentlig adgang til Høgebjerg i 1947.

Fredningsnævnet var ret så beskedent i dets ønsker. »Det ville være det bedste, om der åbnedes almenheden adgang til en mark på størrelse af ca. 74×63 meter, men under hensyn til ejerens protest har fredningsnævnet besluttet foreløbig at gennemføre en mindre fredning, idet der her ved er taget de mest vidtgående hensyn til ejerens (berettigede) interesser«.

I november 1947 afsagde fredningsnævnet en kendelse, der gik ud på, at et areal i det nordvestlige hjørne på toppen af Hø-

Fig. 4. Hulvejen på Høgebjerg, set mod sydvest. Niels Junggreen Høve fot. 1980.

gebjerg på 40 m i nordsydlig retning og 15 meter i øst-vestlig retning (ud til den gennemløbende markvej), skulle være åbent for offentligheden. Det er netop denne markvej, som er identisk med den »hulvej«, som man med rette kan betegne som et fortidsminde. Det var der ingen, der tænkte på, hverken i 1947 eller senere! Fredningsnævnet begrundede meget smukt, hvorfor der skulle være offentlig adgang, nemlig »af hensyn til befolkningen friluftsliv« (fig. 6).

Adgangen til det fredede areal (ialt ca. 600 m²) blev sikret ved, at en del af hækken på den nordlige side af arealet vest for det nuværende led, blev fjernet ved Asserballe kommunes foranstaltning. Ved denne ordning opnåede man, at indgangen til det offentligt tilgængelige område kunne blive uafhængig af gårdejer Kroghs markled, som den dag i dag er markeret i terrænet ved 2 ledstolper af granisten.

Det blev ved kendelsen bestemt, at der fredede areal skulle ligge hen som græs, og at Asserballe kommune skulle sørge for

Fig. 5. Cbr. Ernst Christensen og Agnes Slott Møller på Høgebjerg, fot. 1910. Foto på Tuemosegaard.

behørig indhegning og vedligeholdelse af denne. Et smukt gammelt bøgetræ i hjørnet skulle dog bevares. Asserballe kommune skulle også drage omsorg for, at udsigten ikke blev sløret på grund af for høje hegn, og at hegnene ved nord- og vestskellet af det fredede areal skulle holdes i almindelig hækhøjde, d.v.s. 1,25 meter.

Det har vist sig at knibe lidt for kommunen med at overholde forpligtelsen til at holde hækken nede, og i dag har den nået en sådan højde, at den rent faktisk lukker af for noget af udsigten fra Høgebjerg, ikke mindst mod vest og nordvest.

Gårdejer Krogh fik 1000 kr. i erstatning for de ulemper, fredningen i øvrigt ville medføre. Men han var ikke tilfreds og klagede til politimesteren. Dette førte til, at overfredningsnævnet behandlede sagen som en ankesag. Overfredningsnævnet var ikke uenig med fredningsnævnet i, at arealet burde fredes og tilbød ejeren 1200 kr. i erstatning. Da han heller ikke var tilfreds med dette beløb, fik taksationskommissionen sagen forelagt og fastsatte

erstatningen til 1000 kr. Hverken mere eller mindre.⁹

Nye tider – nye muligheder

Det stenede bjerg, hvor befolkningens fritidsliv kunne udfolde sig, i hvert fald på et 40×15 meter stort areal, havde andre end rekreative værdier. Herlighedsværdien – udsigten – skulle vise sig at kunne gøres op i kroner og øre.

Der har altid været gravet grus til husbehov på Høgebjerg. I 1950'erne tog denne form for menneskelig indgriben i naturen et voldsomt opsving. Den sydlige og mere udfladende del af bakkedraget blev gravet væk. I begyndelsen af 1960'erne var der planer om at gå til angreb på den resterende del af Høgebjerg. De indledende arbejder til grusgravning på en del af østsiden af bakken blev påbegyndt.

Det blev de omkringboende for meget!

Gårdejer Ernst Christensen, Asserballe, rettede i februar 1966 en appel til fredningsnævnet om hjælp. »Et af de landskabelig skønneste områder på Als, nemlig Høgebjerg«, skriver han, »er ved

at blive ødelagt af et entreprenørfirma, der har gravet sig ind i østsiden af bakken og har begyndt at køre jorden til havnen ved Fyns Hav. Vi beder indtrængende fredningsnævnet forhindre denne vandalisme og gribe ind så hurtigt som muligt. Det haster meget. På mange beboeres vegne«.

Og nævnet greb hurtigt ind.

Allerede den 1. marts samme år foretog nævnet en besigtigelse, og der blev nedlagt forbud mod den påbegyndte grusgravning på østsiden af bakken. Der var i nævnet enighed om, at man burde tilstræbe en fredning ikke blot af den del af bakkedraget, hvorom ejeren, gårdejer Jørgen Krogh havde sluttet kontrakt med en grusgravningsentreprenør om gravning, men om hele bakkedraget.

Gårdejer Krogh forlangte 350.000 kr. i erstatning og de øvrige lodsejere 140.000 kr.

Nævnet blev meget betænkelig ved de store beløb og indhentede en sagkyndig vurdering. Efter dette skøn beløb værdien af grusforekomsterne sig til 241.000 kr. Under hensyn til det efter nævnets opfattelse meget store beløb, fandt nævnet, at fredningen af hele bakkedraget måtte opgives. Man besluttede kun at frede den centrale del af bakkedraget, nemlig art. 22, »idet en afgravning af dette areal ville gøre den tidligere fredning illusorisk«. Gårdejer Jørgen Krogh fik 80.000 kr. i erstatning, og entreprenøren, som havde kontrakt med Jørgen Krogh, tilkendtes 60.000 kr. (fig. 7).

På grund af erstaningsbeløbets størrelse, blev sagen forelagt Overfredningsnævnet.

Her havde man mere mod end det lokale fredningsnævn. Efter at have besigtiget området den 28. september 1966 erklærede Overfredningsnævnet, at man dels ville

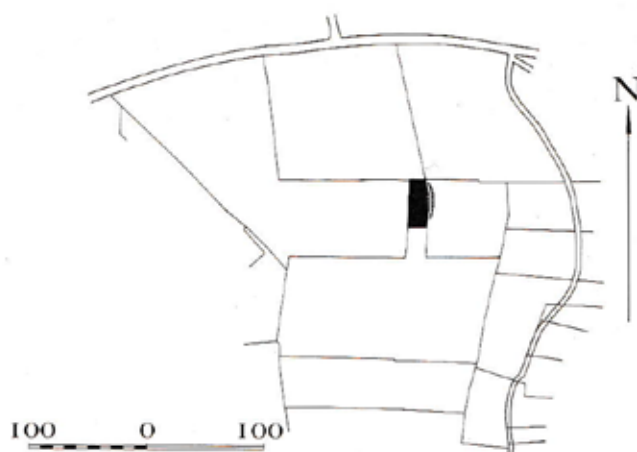

Fig. 6. Fredet areal 1947. Erling Bubl del.

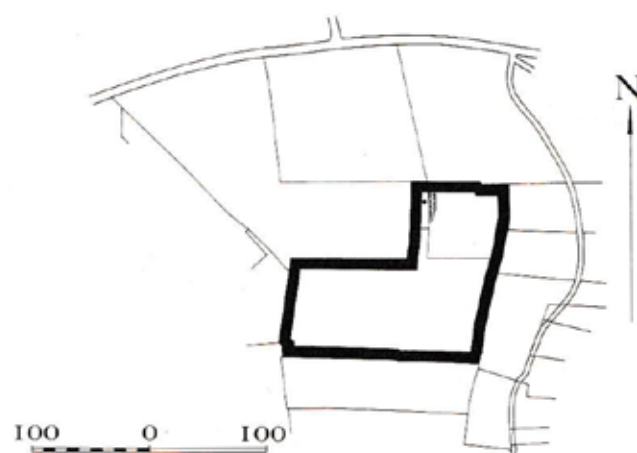

Fig. 7. Fredet areal ved Fredningsnævnets kendelse 1966. Erling Bubl del.

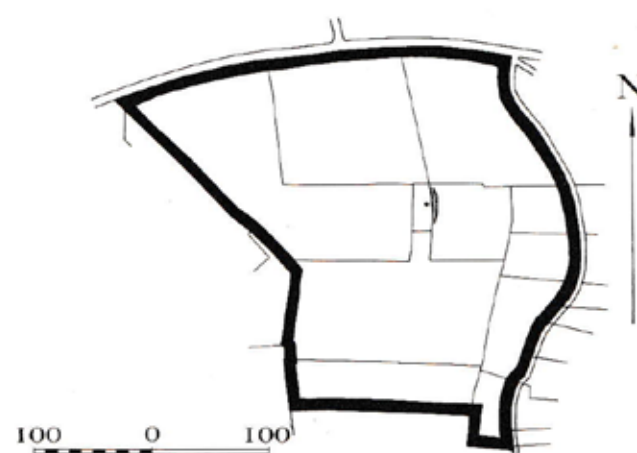

Fig. 8. Fredet areal. Overfredningsnævnets kendelse 1969. Erling Bubl del.

opretholde den af fredningsnævnet afsagte kendelse, dels udvide det fredede areal til det område, som fredningsnævnet oprindeligt havde tænkt sig at frede (fig. 8).

Det tog Overfredningsnævnet prisværdig kort tid at træffe principbeslutning om, at der under ingen omstændigheder skulle åbnes mulighed for at fjerne mere af Høgebjerg og sejle dets værdifulde indhold bort fra havnen ved Fyns Hav – ifølge pålidelig udsagn til opbygning af de tyske motorveje. Det var lange mere kompliceret at løse erstatningsspørgsmålet. Men i 1968 fastsatte taksationskommissionen beløbene, og endelig i maj 1969 forelå Overfredningsnævnets kendelse. Der udbetaltes ialt 178.000 kr. i erstatning, heraf 88.000 kr. til gårdejer Jørgen Krogh, medens entreprenøren måtte »nøjes« med 25.000 kr.¹⁰

Dermed var den væsentlige del af det markante bakkedrag sikret. Men ved dets sydside ses endnu sporene af den grusgravning, som fandt sted indtil 1960. Nu benyttedes arealet som losseplads. Det er ikke noget smukt syn (fig. 9).

Formidling – et forslag

I Bogen om Als beskriver redaktør Robert Huhle den mangfoldighed af oplevelsesmuligheder, som Als frembyder. Han kalder sit afsnit for »De små kik og de store syn«.¹¹ På Høgebjerg har man »det store syn« hele horisonten rundt samtidig med, at »det lille kik« ned til den kampestensatte hulvej vækker til eftertanke.

Foruden det af Geodætisk Institut opsatte mærkepunkt findes der som tidligere nævnt 2 skilte på Høgebjerg. Det ene omtrent ved indgangen til det i 1947 fredede areal. Det andet nogle meter nord for G.I.-mærkestenen. På det første skilt vises udstrækningen af det fredede område, medens det andet skilt har et kortud-

Fig. 9. Den gamle grusgrav som losseplads. Niels Junggreen Have fot. 1980.

snit samt en tekst, der beretter lidt om de geologiske forhold. Den eneste kontante viden, man får, er, at Høgebjerg er det højeste punkt på Als, og at det er en radialmoræne, en såkaldt »drumlin«.¹²

Med Høgebjerg som udgangspunkt kunne der fortælles lidt om det landskab, hvoraf bakkedraget er så markant et element. Det kunne overvejes at gøre følgende:

1. *Opsætning af nyt skilt.* På den ene halvdel skulle der være et kortudsnit med Als og omgivelser. På den anden halvdel et lille kortudsnit med angivelser af det fredede areal og markering af, hvornår de forskellige dele blev fredet. Hulvejen skulle indtegnes.

Endvidere en kort tekst, f.eks.: »Høgebjerg ell. Hygebjerg er med sine 81 m over havet det højeste punkt på Als og udgør højdepunktet i bakkestrøget, der består af randmoræner, der strækker sig fra Sarup til Nørreskov.

Ved udskiftningen af Asserballe by i 1774 fik 20 gårde hver et stykke af Høgebjerg, »en stenklippe, hvorpå hverken det ene eller det andet kan gro«.

En markvej over bjerget skulle give adgang til de mange lodder. Øverst på bakken er bevaret et stykke af denne vej med kampestenssatte sider.

Fra omkring 1900 blev Høgebjerg et udflugtsmål på grund af den vide udsigt herfra.

I 1947 blev toppen (40×15 m) fredet med offentlig adgang. Grusgravning til husbehov har altid fundet sted. Ønsket om omfattende grusgravning førte i 1966 (1969) til en udvidelse af fredningen (se kortskitsen)«.

2. *Turistfolder* i format og udstyr som skovstyrelsens. Her skulle berettes om Høgebjerg med mere udførlig tekst, samt kortbilag og billede fra 1910 gengives.

3. *Arbejdsmappe* f.eks. til skoler. Heri kunne lægges materiale om de geologiske forhold, uddrag af jordebogen fra 1774 i forbindelse med udskiftningen af Asserballe by. Materiale til belysning af landboreformerne i Danmark og deres betydning ikke blot økonomisk, politisk og kulturelt, men også for det landskab, vi i dag har. Med udgangspunkt i personer som

politikeren Chr. Ernst Christensen og maleren Agnes Slott Møller om det sønderjyske spørgsmål og de kulturelle impulser, der udsprang heraf, f.eks. de nationalhistoriske malerier. Asserballes betydning for Hermann Bangs forfatterskab kunne der også gives eksempler på.

Endelig kunne uddrag af fredningskenderler fortælle lidt om fredningssagens historie i Danmark, ligesom der ville være stof til samfundsrelevant vurdering af udnyttelsen af råstofforekomsterne i det åbne land.

4. *Pleje af området*, d.v.s. først og fremmest omsorg for, at hækken holdes i den højde, som er bestemt af kendelsen af 1947.

Ovenstående er et forsøg på ud fra et enkelt punkt i landskabet at belyse, hvorfor landskabet ser ud som det gør i dag, og hvilke politiske, økonomiske og sociale forhold, der kan afdækkes, når man nærlæser de bestående træk i et givet område af det danske kulturlandskab.

Um einen Hohlweg herum

Auf der Kuppe des höchsten Hügels auf der Insel Als, dem Høgebjerg, findet man eine bescheidene Anlage, die als Teil eines Weges gedeutet werden kann, und zwar eines ca. 25 m langen Hohlweges mit steinernen Rändern. Das Stückchen Weg, das mit keinem existierenden Weg- oder Pfadsystem verbunden ist, scheint sinnlos. Einmal aber hatte ein Weg auf dem Höhenzug eine Funktion, nämlich als

er im Jahre 1774 in Verbindung mit der Flurbereinigung der zum Dorf Asserballe gehörenden Felder angelegt wurde. Høgebjerg, »ein Steinfelsen, auf dem weder dies noch jenes wachsen konnte«, wurde zwischen 20 Zinsbauern im Dorf Asserballe verteilt. Infolge einer Bestimmung sollte der Zutritt zu den Losen auf Høgebjerg nur über den bei der Vermessung angelegten Weg erfolgen.

Es ist dieser Weg, von dem noch ein Stückchen auf der Kuppe des Höhenzuges erhalten ist.

Um die Jahrhundertwende wurde Høgebjerg ein beliebtes Ausflugsziel. Von dort aus hatte man einen weiten Ausblick nach allen Richtungen, nicht zuletzt nach Fünen – dem alten Lande.

Im Jahre 1946 wurde ein kleines Areal (40×15 m) auf der Kuppe unter Naturschutz gestellt. Die rekreativen Interessen stießen in den folgenden Jahren mit den wirtschaftlichen ernstlich zusammen. Durch die erstarkten Wünsche, die im Höhenzug vorhandenen reichen Vorkommen an Kies zu gewinnen, geriet Høgebjerg in Gefahr, abgetragen zu werden. Dies führte im Jahre 1969 zu einer Erweiterung des unter Naturschutz stehenden Areals, wodurch der größte Teil von Høgebjerg gesi-

chert wurde.

Diese kleine, im verkehrsmäßigen Zusammenhang jetzt sinnlose Strecke eines Hohlweges hält die Erinnerung an eine wichtige Epoche in der Geschichte der Landwirtschaft, die Flurbereinigung, fest. Es sollte sich später herausstellen, daß der steinerne Felsen, auf dem der Weg angelegt worden war, andere Werte aufzuweisen hatte: erholungsmäßige (den grandiosen Ausblick) und wirtschaftliche (die Kiesvorkommen des Höhenzuges). Der Konflikt zwischen diesen Interessen löste die Schutzmaßnahmen aus, die in Zukunft gewährleisten sollen, daß Høgebjerg auch weiterhin der Ort auf Als bleibt, von dem aus man »den großen Weitblick« auf Sundeved und Fünen und »den kleinen Blick« auf den Hohlweg genießen kann.

Übersetzung: Jytte und Hans-Olaf Høstmark

1. Hugo Matthiessen, Det gamle land. Billeder fra tiden før udskiftningen. 1932, pag. 163 ff.
2. Hans Jensen, Dansk jordpolitik 1757-1919, 1. del, 1936, pag. 36-47. Se også V. E. Pedersen, Matrikelvæsen, 1951, pag. 41.
3. Forordning af 10. febr. 1766. (Betreffend die Beforderung der Einkoppenlung und Aufhebung der Gemeinschaft der Dorffelder ... für das Herzogthum Schleswig).
4. Jvf. Troels Fink, Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770, 1941, pag. 130, 139-140. Jordebog over Atzerballig Byens Jorder 1774. (Udskrift beroende i arkivet på Tuemosegård, Ernst Christensen, Asserballe).
For oplysninger om spørgsmål i forbindelse med udskiftningen, ansøgninger om køb af jord til Sædmosegård m.m. takker jeg hermed Ernst Christensen og hans hustru. Om udskiftningen på Als, se også Carsten Petersen, Fra landudskiftningen på Als, Sønderjysk månedsskrift 1941, pag. 56.
5. Se Dansk Biografisk Lexikon, udg. Svend Dahl og P. Engelstoft, 1934, bd. V, pag. 35. Bogen Om Als v/ Robert Huhle, 1956. Vilh. Andersen, Hellig og søgn, 1912, pag. 369.
6. Agnes Slott Møller til Christen Ernst Christensen, 29.12.1918. (Arkivet på Tuemosegård).
7. Johan Hvidtfeldt, Turistbogen om Als, 1969, pag. 134.
8. Dansk Naturfredning. (Danmarks Naturfredningsforenings årsskrift 1929-1930), pag. 137.
9. Fredningsnævnet for Sønderborg amtsrådsreds kendelse af 4. november 1947. (Stadfæstet af Overfredningsnævnet 17. december 1948).
10. Fredningsnævnet for Sønderborg amtsrådsreds kendelse af 31. august 1966. Overfredningsnævnets kendelse af 8. maj 1969.
11. Bogen om Als, pag. 409.
12. Danmark. Gyldendals egnebeskrivelse, 1971, bd. 6, pag. 27. Om »drumlins«, se Danmarks Natur, 1967, bd. 1, pag. 274-275, og Topografisk Atlas Danmark, red. Ruth Helkiær Jensen og Kr. Marius Jensen, pag. 98.

Særtryk af
Antikvariske studier 4
1980